

Návrhy implementací ICT do výuky dějepisu na základních školách

XMind

Fenomén grafického znázornění informací a obrazové práce s nimi je v dnešní době stále rozšířenější a také žádanější. Schopnost číst s porozuměním dlouhé texty se u generace současných žáků snižuje a naopak ji nahrazuje právě práce s obrazem. Na tuto skutečnost reaguje mnoho různých učebních metod, pomůcek a programů. Jednou z možností jsou i výše zmíněné myšlenkové mapy, které umožňují část textu nahradit právě grafickým vyjádřením, ať už se jedná o obrázky, symboly či samotné umístění informace na stránce a přidání vztahu a souvislosti s jiným faktem. Myšlenková mapa tak v podstatě výrazně snižuje nutnost slovního popisu určité události či děje, protože místo toho použije právě prostorové vyjádření, které velkou část textového popisu nahradí. Nejedná se samozřejmě o prostředek, kterým lze nahradit učebnice, ale spíše o možnou variantu pro opakování, či podporu slovního výkladu učitele. Problémem myšlenkové mapy v dějepise by mohla být primární absence chronologie, která skutečně může činit problémy, je však možné se jí při vhodném použití mapy nahradit, například slovním komentářem nebo použitím značek. Tím se použití myšlenkové mapy nebo jí podobné struktury (a to zvláště ve specifických případech, které jsou jinak pro pochopení složité) jeví pro dějepis jako velmi vhodné a žádoucí. Zejména v situacích, kdy je nutné řešit problém paralelnosti událostí, případně velmi složité situace, které jsou ovlivňovány různými, vzájemně na sebe reagujícími faktory, se tento způsob grafického znázornění ukazuje jako přehledný a relativně jasný. Mapa navíc umožňuje umístit celý problém na jeden list papíru či monitor počítače, čímž usnadňuje náhled problematiky v celé šíři i hloubce vztahů, což je v dějepise velmi užitečné. Je-li po žácích požadováno nejen memorování, ale i pochopení a také rozvoj schopnosti pracovat s problémy, je nutné jim pro to poskytnout maximální množství nástrojů, které jim tuto činnost mohou usnadnit. Ne každému tak musí systém myšlenkových map vyhovovat, pro mnohé však mohou být užitečnou pomůckou i během dalšího studia a dále v životě.

Existuje celá řada aplikací, které umožňují vytvářet tyto konceptuální struktury. XMind zastupuje jeden ze zdarma dostupných programů pro tvorbu myšlenkových map na počítači. Ve variantě, která je k dispozici bezplatně, nenabízí všechny funkce, ale dostačuje pro běžné školní použití, a to jak učitelem, tak také při samostatné práci žáků. V dějepisné výuce jsou myšlenkové mapy pomůckou, která může ulehčit pochopení mnohých složitých historických situací a tak učinit výklad jasnější a tím pádem i zábavnější a přínosnější.

Nejedná se opět o pomůcku, která by nahrazovala všechny ostatní, ale spíše o doplněk pro určitá témata probíraná ve výuce, která mohou působit obtíže pro velké množství vzájemných vztahů a souvislostí. V každém předmětu se takovýchto problematických oblastí nachází různé množství, pro dějepis jako takový je pak tento jev zcela typický, neboť ona současnost událostí patří mezi specifika dějepisného vyučování¹, se kterými je nutno během výkladu počítat a také jej podle toho přizpůsobit. To je také důvod, proč byly právě programy pro tvorbu myšlenkových map do této práce zahrnuty, neboť se jedná o pomůcku, která, při správném použití, může být velmi užitečná a účinná.

Implementace 2: XMind

Pro ukázkou možného zařazení myšlenkové mapy do hodiny dějepisu bylo vybráno téma revolučního roku 1848. Pro přípravu materiálu bylo čerpáno z učebnic dějepisu pro základní školy z nakladatelství Nová škola² a SNP.³ Jedná se o látku, která žákům přibližuje události, jež se děly ve stejném čase na několika místech, a tedy výborně splňuje onu podmínku, že pro mnohé z nich může být její pochopení obtížnější a náročnější. Myšlenková mapa v tomto případě umožní informace rozčlenit a předkládat takovým způsobem, aby se jejich konzumenti mohli dobře zorientovat a téma si snáze osvojit.

Program XMind nabízí i v základní variantě funkce, které umožňují s mapou manipulovat tak, aby se žákům zobrazila vždy ta část, které je ve výkladu momentálně věnována pozornost. Jednotlivé větve a podvětvě je možné skrývat a zobrazovat podle toho, které se zrovna vyučující věnuje a tím tak lépe docílit přehlednosti a názornosti. Uvedené snímky tak slouží jako doprovodný materiál pro slovní výklad učitele pro jednu vyučovací hodinu, nejlépe v kombinaci s interaktivní tabulí, která v tomto případě umožní mnohem živější použití mapy a její zapojení do výkladu.

Jak už bylo řečeno, ilustrační téma, na němž bude ukázána možnost využití myšlenkové mapy v hodině dějepisu, je revoluční rok 1848. Výklad a tedy i mapa jsou rozděleny do 3 celků. V první části hodiny bude pozornost věnována příčinám revolučních výbuchů a snah, další bude rozebírat podrobněji situaci v jednotlivých zemích Evropy, kde došlo k historicky významnějším akcím a jejich průběh a poslední část je věnována následkům revoluce. Mapa se snaží logicky podporovat výklad

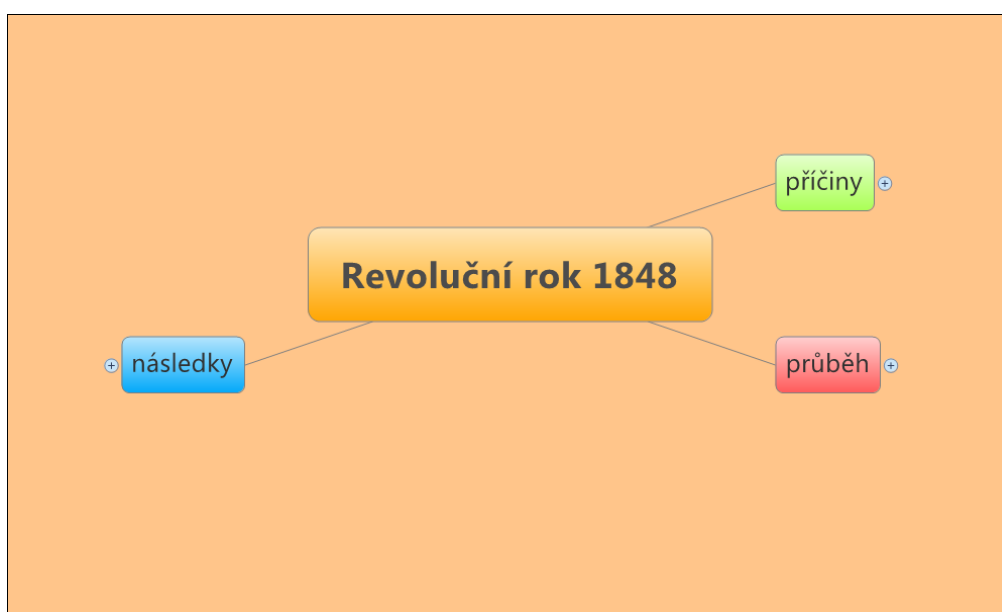
¹ JULÍNEK, S.: *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno, 2004, s. 146.

² ČAPKA, F. - VYKOUPILOV, L.: *Dějepis*. Brno, 2009, s 58 - 61.

³ VÁLKOVÁ, V.: *Dějepis 8 pro základní školy*. Praha, 2008, s 91 – 98.

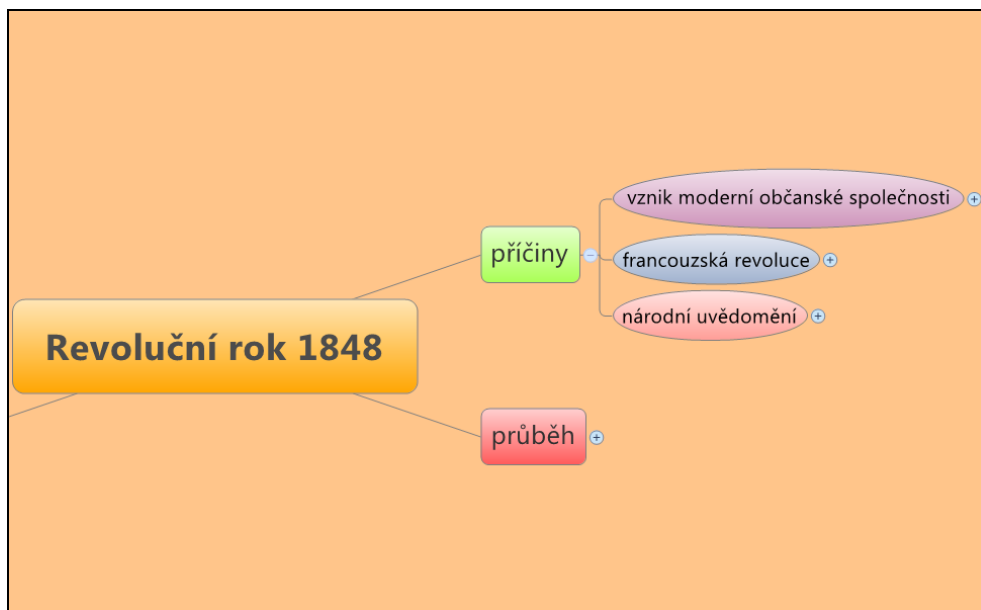
grafickým rozčleněním, a to jak použitím umístění jednotlivých dat do větví, tak také barevným členěním.

V úvodu je možné přiblížit cíle a náplň hodiny žákům pomocí redukované podoby mapy, která ukáže hlavní body, jimž bude věnována pozornost. Možnost si jednotlivé části mapy zakrývat a použít je v případě, kdy jsou při výkladu aktuální, nejen že přidává přehlednosti, ale zároveň dodává jinak statické pomůcce více dynamiky a činí ji tak interaktivní a zajímavou.

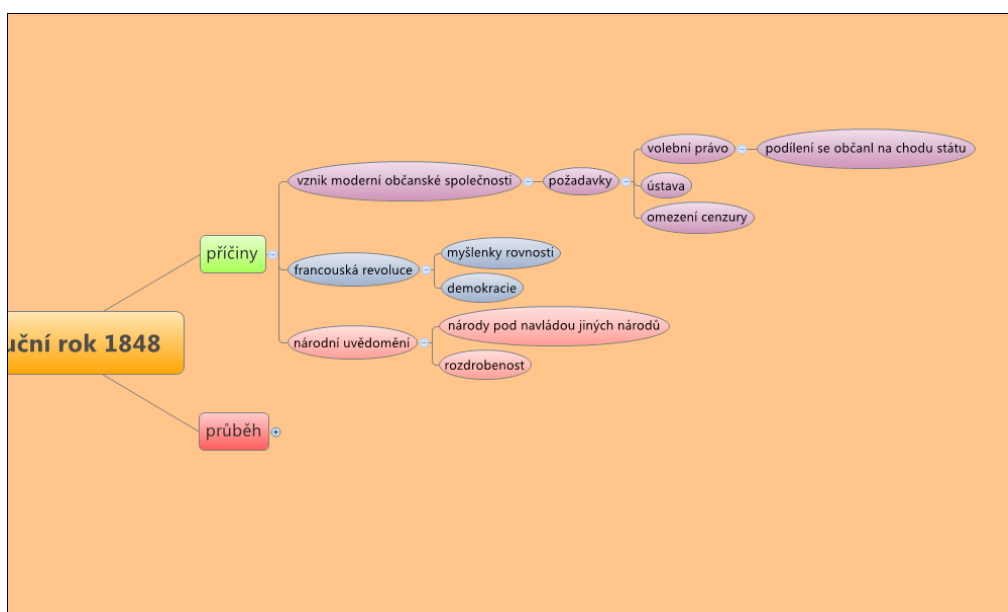
Obrázek 1: Myšlenková mapa vytvořená v programu XMind. Úvodní a zároveň centrální část mapy. Program umožňuje postupné zobrazování částí mapy.

Úvodní snímek je také možné využít při motivační části hodiny. V následující části se již výklad přesouvá do oblasti příčin revolučního hnutí poloviny 19. století. V ideálním případě je při výkladu využita zmíněná interaktivní tabule, takže je možné jednoduše se na mapě posouvat a odkrývat její jednotlivé větve a tím plynule přecházet k právě probírané části.

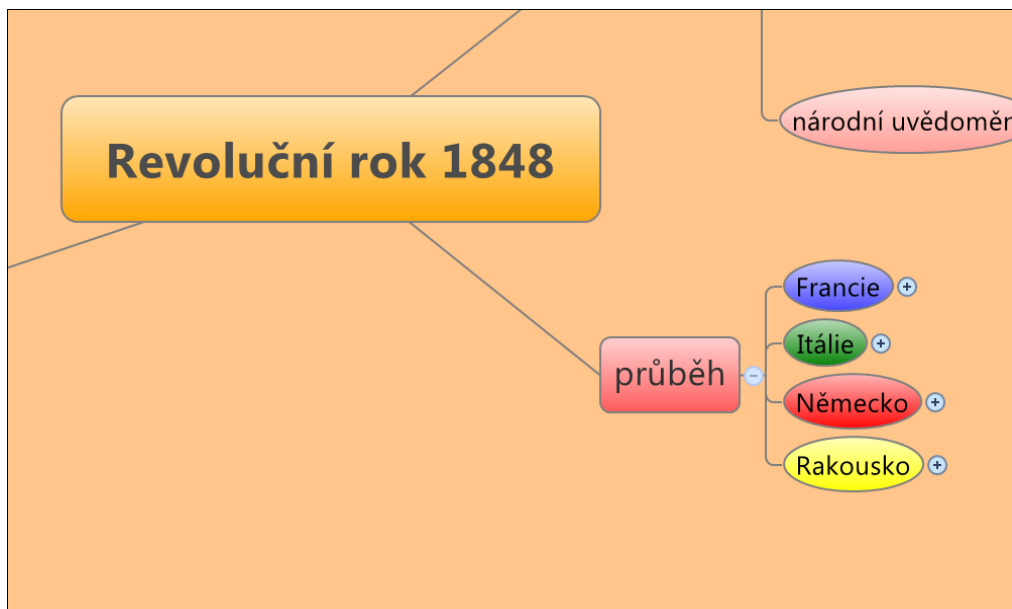
Obrázek 2: Myšlenková mapa vytvořená v programu XMind. Rozkliknutí jedné z větví mapy.

Není nutné zobrazovat opět celý obsah podtématu, ale spíše základní fenomény, o kterých je možné se žáky vést diskuzi a tak se je samotné snažit přimět tyto základní prvky rozvíjet a promýšlet, proč byly pro následující události natolik významné, jak je ovlivnily a podobně. Po tomto úvodu je již možné přejít k rozboru jednotlivých částí, opět s pomocí mapy.

Obrázek 3: Myšlenková mapa vytvořená v programu XMind. Postupné odkrývání mapy podle potřeb učitele či žáka.

Díky postupnému odkrývání se žák ve výkladu neztrácí a není rozptylován tím, co momentálně nepotřebuje k pochopení toho, co učitel říká. Pokud se hodina přesouvá k dalšímu celku, kterým je průběh revolučního roku v různých státech, je možné buď nechat právě probraný oddíl odkrytý, nebo jej zpětně skrýt, podle potřeb učitele a specifik výkladu.

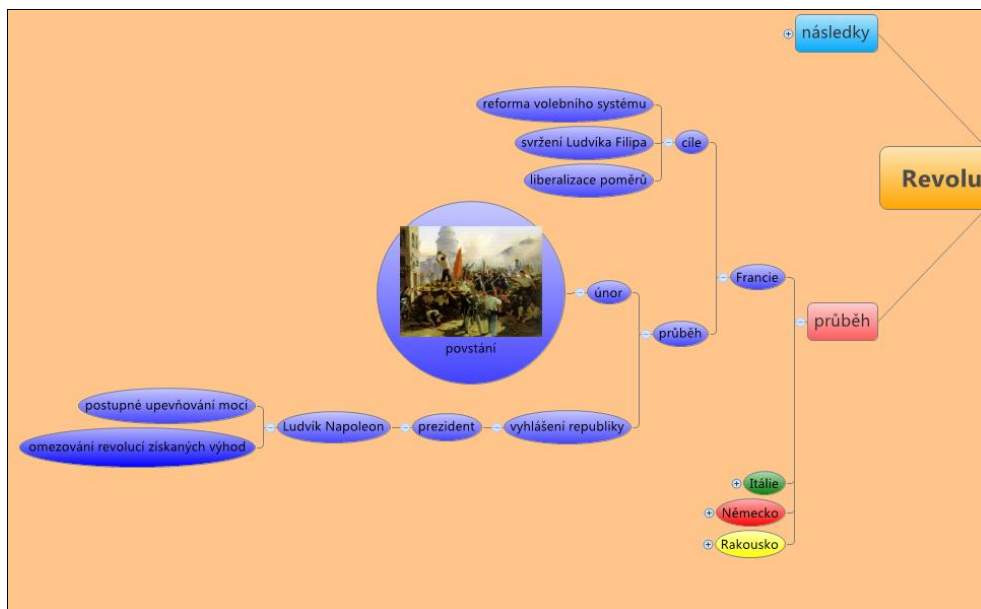

Obrázek 4: Část myšlenkové mapy vytvořené v programu XMind.

Postupně se tedy výklad zaměřuje na konkrétní průběh dějinných událostí a zde se plně projevují výhody mapy, která umožní informace rozčlenit podle logických souvislostí a zároveň zachovat určitou kompaktnost, kdy je možné zobrazit dění ve všech státech současně, události srovnávat a hodnotit.

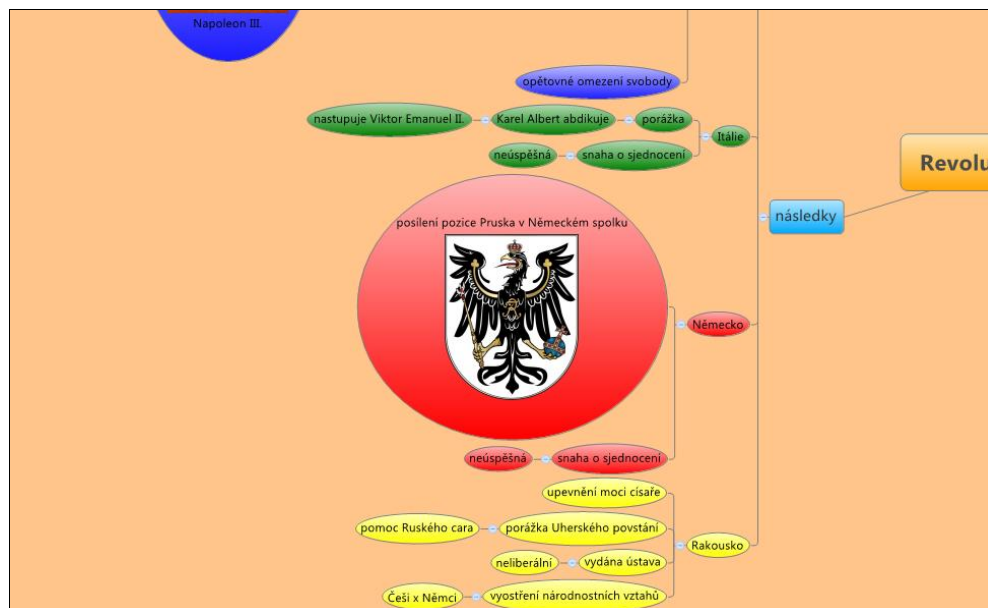
Funkce, které konkrétně program XMind nabízí, dovolují přidávat další pomocné čáry, znázorňující vzájemné vztahy či souvislosti. Je možné je do mapy zakomponovat přímo, nebo je dokreslovat až v průběhu hodiny.

Výklad tedy může postupovat po jednotlivých státech, nebo postupně popisovat průběh roku v celé Evropě. Jako příklad je uveden snímek týkající se Francie, podobně jsou zpracovány i větve týkající se dalších zmíněných států.

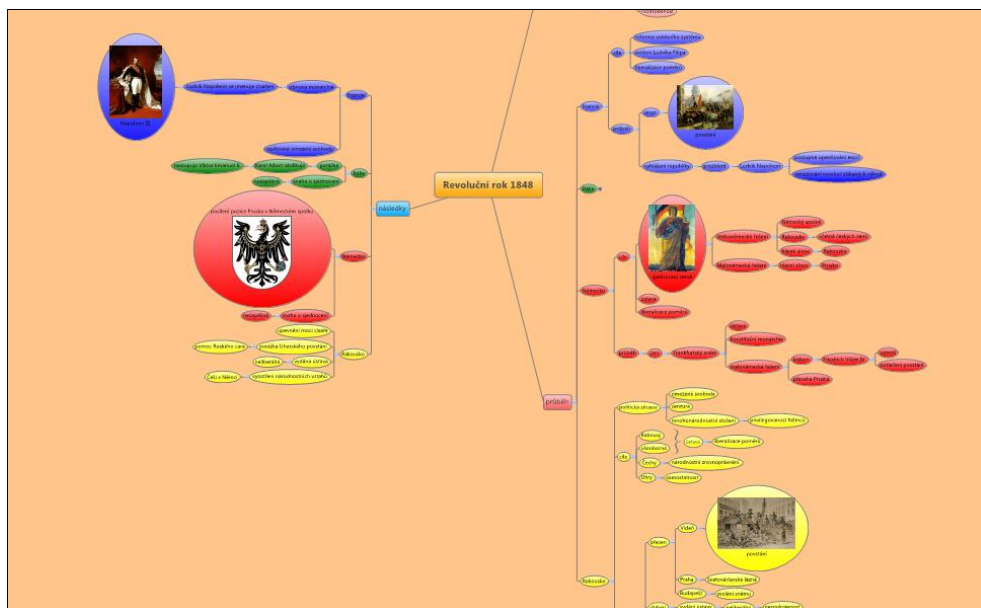
Obrázek 5: Část myšlenkové mapy vytvořené v programu XMind.

Po probrání prostřední části je možné se ve výkladu posunout k závěru a tedy důsledkům povstání v konkrétních státech. Opět je možné si postup rozkrývání mapy volit, tak je momentálně potřeba a pružně reagovat na potřeby či zájmy žáků.

Obrázek 6: Část myšlenkové mapy vytvořené v programu XMind.

Na závěr je vhodné celou mapu zmenšit a zobrazit tak, aby se ukázaly všechny souvislosti a vztahy a zapamatované informace zapadly do kontextu tématu. Pomocí celé mapy je také možné a vhodné zopakovat to, co se žáci v hodině naučili a může také posloužit jako základ pro bodový zápis, který si s učitelem vytvoří. Mapu nelze sdílet přímo na internetu, je pouze možné ji exportovat ve formátu obrázku a takto ji dát žákům k dispozici k opakování.

Obrázek 7: Náhled na kompletní mapu.

Použití myšlenkové mapy jako alternativy prezentace však neukazuje na všechny možnosti, které ve výuce může mít. Konkrétně program XMind je jednoduchý na ovládání a také volně dostupný, takže je možné s ním žáky naučit zacházet, aby jej mohli využívat i pro své vlastní potřeby, a to nejen v hodinách dějepisu. Mohou jej využívat pro samostatné opakování a mapy si vytvářet doma, případně také jakožto pomůcku pro další činnosti, jako je tvorba, organizace a správa projektů, časové plány či pro podporu kreativity a hledání nových řešení. Zdařilé mapy vytvořené žáky může učitel shromažďovat a s jejich svolením sdílet například na nějakém pro tento účel vytvořeném webu, kde mohou sloužit jako pomůcka nejen pro školu, ale pro každého uživatele internetu.

Vzhledem k tomu, že pro vytvoření kvalitní a přehledné mapy je nutné tématu rozumět a chápat, jak se jednotlivé položky ovlivňují, může tvorba mapy sloužit i jako alternativní diagnostická metoda, na které vyučující snadno pozná, zda žák probranou látku opravdu pochopil, nebo se jen naučil odříkat nazpaměť zápis ze sešitu. Bude-li úkolem místo klasické písemné práce nebo ústního zkoušení vytvoření myšlenkové mapy konkrétního tématu, může se dobře ukázat hloubka vědomostí žáka, což umožní učiteli problematické partie dovysvětlit a objasnit. V takovém případě je ale nutné, aby tvorba map nebyla pro žáky něčím novým, neboť špatně vytvořená mapa by v takovém případě nemusela ukazovat na neznalost historickou spíše jako na chybějící dovednost ji vytvořit.

Mapy lze samozřejmě vytvářet i v papírové podobě, která bude možná pro některé žáky příjemnější nebo bližší. Každá z forem, až už počítačová či papírová, má své výhody. U počítačově vytvořených map navíc velmi záleží na zvoleném programu a funkcích, které poskytuje. Popisovaná aplikace XMind nabízí relativně dostatek možností i v základní, neplacené variantě. Je možné volit tvar mapy, tedy uspořádání jednotlivých větví, barevnost, styl čar a rámečků, vkládat značky, obrázky, odkazy na webové stránky, komentáře či celé soubory, které mohou sloužit jako rozšiřující materiál. Využitím celého spektra těchto funkcí je možné vytvořit opravdu komplexní a zároveň přehledný materiál, což papírová mapa nikdy neumožní. Vytvoření celé série takto zpracovaných map může také nahradit klasickou učebnicí.

Jak již bylo naznačeno v úvodu této kapitoly, může pro mnohé žáky i učitele být určitým problémem absence chronologie, která u mentální mapy na první pohled chybí. Zvláště pak se to může projevit u mladších žáků, pro které je posloupnost událostí pro pochopení látky velmi důležitá. V případě výše nastíněné implementace byla chronologická posloupnost suplována právě výkladem učitele a postupným zobrazováním větví mapy. Ty se žákům ukáží až v okamžiku, kdy o nich učitel přednáší a vytváří tak další rozměr této výukové pomůcky, který na první pohled není patrný. Pokud se mapy učitel rozhodne použít pro samostatné studium a opakování žáků, bylo by v tomto případě žádoucí snažit se tento problematický aspekt vykompenzovat tak, aby nebyla mapa pro jejího uživatele nepochopitelná či matoucí. K tomu mohou posloužit různé značky či barevnost, na které se může učitel s žáky dopředu domluvit, pravidelné používání jednoho typu řazení větví (například začátek mapy vždy vpravo nahoře, poté po směru hodinových ručiček) nebo jejich číslování. Historie jako taková sama nabízí užitečnou pomůcku v datování, tedy i přiřazení letopočtů k událostem či jménům může jistým způsobem časovou posloupnost naznačovat.

Svojí neobvyklostí a důrazem na zrakové vnímání mohou myšlenkové mapy pro mnoho žáků znamenat zásadní pomůcku pro pochopení složitějších témat či problémů dějepisu, ale i jiných předmětů. Navíc se stávají díky vzrůstající popularitě stále častějším prostředkem využívaným i v pracovním procesu. Jejich zařazení do výuky se tedy může ukázat jako pozitivní a prospěšné nejen pro osvojení probírané látky, ale i z hlediska rozšíření dovedností žáků co se práce s informacemi týče.